

Маркова О. І.,
аспірант кафедри журналістики та філології
Сумського державного університету

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» І «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ПАТРІОТИЗМ

Анотація. Статтю присвячено концептуальному аналізу метафоричних моделей «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» і «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ». На підставі аналізу текстів всеукраїнської газети «Дзеркало тижня» розглянуто фреймово-слотову організацію метафоричних моделей. Особливу увагу звернено на негативну потенцію метафоричної моделі «ПАТРІОТИЗМ – ГРА».

Ключові слова: метафорична модель, патріотизм, концепт, фрейм, слот.

Постановка проблеми. В основі нашого дослідження знаходиться теорія метафоричного моделювання, яка виникла у Сполучених Штатах Америки й успішно розвивається лінгвістами на базі теорії концептуальної метафори (М. Блек, Е. Будаєв, М. Джонсон, Ю. Караулов, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Е. МакКормак, М. Тернер, А. Чудінов та ін.). Концептуальна метафора розуміється як метафорична проекція (metaphorical mapping) когнітивної структури корелята (source domain) на когнітивну структуру референта (target domain) [5, с. 120]. Для позначення груп концептуальних метафор, які об'єднані однією сферою-джерелом, ми використовуємо термін «метафорична модель». Схема зв'язку між поняттєвими сферами, яка існує або утворюється у свідомості носія мови, називається метафоричною моделлю. Метафоричні моделі формують метафоричний образ – ментальну одиницю, стійке уявлення про об'єкт навколишньої дійсності, структуроване за допомогою низки концептуальних метафор, не подібних до оригіналу, які формують у свідомості реципієнта сукупність культурно-специфічних зв'язків [3, с. 40].

Метою статті є аналіз структури і функціональних властивостей метафоричних моделей «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» і «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» як складових концепту *ПАТРІОТИЗМ*.

Ці метафоричні моделі ще не були об'єктом лінгвістичного дослідження у рамках когнітивно-дискурсивної мовознавчої парадигми, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Матеріал дослідження складають 383 фрагменти тексту, що містять пропозиції, які характеризують концепт *ПАТРІОТИЗМ*. Емпіричні дані одержано шляхом наскрізної вибірки з текстів матеріалів всеукраїнської газети «Дзеркало тижня» за період 2000–2016 років.

Виклад основного матеріалу. Грунтуючись на когнітивному феномені, концептуальний аналіз, на відміну від семантичного, не може вдовольнитися лише виявленням переліку компонентів, що входять до складу аналізованої одиниці. Необхідно співвіднести певні елементи і об'єднати у складі цілого, наприклад, моделей. У нашому дослідженні ми будемо визначати метафоричну модель як мисленнєву побудову, отриману в умовиводах після впровадження ефекту семантичного зсуву мовних одиниць чуттєвої сфери, коли саме метафора сформувала уявлення про об'єкт і зумовила спосіб та стиль мислення про нього.

Аналізувати метафоричні моделі варто за допомогою фреймово-слотових операцій. Фрейм – це структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію щодо її використання [4, с. 771]. Зазвичай система фреймів розгортається в когнітивні динамічні сценарії, які відображають уявлення про типове розгортання моделі. Фрейми складаються зі слотів – компонентів мережі зв'язків верхніх рівнів фрейму як структури знань про відповідну інформацію [4, с. 672]. Структуру аналізованої моделі «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» формують такі фрейми: «патріотизм – показова іграшка», «абсурдне культивування патріотизму».

Фрейм 1. «Патріотизм – показова іграшка».

Структуру цього фрейму формують такі слоти: *сально-квасний патріотизм політиків зазвичай обмежується часом телевізії* [2, № 5, 8 лютого 2008 року], *патріотизм української влади має якийсь ситуативний характер* [2, № 45, 17 листопада 2000 року], *приватизувати патріотизм* [2, № 43, 10 листопада 2006 року], *спроба зіграти у показовий патріотизм* [2, № 9, 14 березня 2012 року], *Кремль виростить патріотизм у молоді РФ за 2 млрд. рублів* [2, № 6, 20 лютого 2015 року], *спроба зіграти у показовий патріотизм* [2, № 9, 14 березня 2012 року], *показати свій патріотизм в самопроголошеній республіці* [2, № 13, 14 квітня 2015 року], *патріотизм став як спортивний костюм – «предметом» масової культури, який, як і спортивний костюм, використовується найчастіше не за призначенням* [2, № 35, 6 жовтня 2014 року], *ставка робилася і на регіональний патріотизм* [2, № 41, 11 листопада 2011 року], *прояв поваги до ветеранів піднімається спробою зіграти у показовий патріотизм* [2, № 16, 11 травня 2011 року], *монополія на патріотизм* [2, № 32, 23 серпня 2002 року], *кожен із нас часто лише для себе хоче придбати патент на патріотизм* [2, № 29, 19 серпня 2011 року], *кожен намагається приватизувати патріотизм <...> називаючи себе патріотом всієї України* [2, № 43, 10 листопада 2006 року], *як в українському суспільстві уживаються патріотизм і миролюбство до агресора* [2, № 35, 3 жовтня 2014 року], *спрацьовує специфічний патріотизм Партії регіонів* [2, № 2, 9 червня 2011 року], *лжепатріотичне вовтузіння* [2, № 8, 23 лютого 2001 року], *ура-патріотизм* [2, № 37, 8 жовтня 2010 року], *совковість маскується під патріотизм* [2, № 3, 28 січня 2005 року], *ура-шароварщик – той, хто вдягає патріотизм як празничну одяжину* [2, № 14, 15 квітня 2005 року], *голий патріотизм влади неминуче призведе до невтішного фіналу* [2, № 5, 13 лютого 2009 року], *політична еміграція надто швидко вдовольнила свої патріотичні потуги куциком калини біля свого котеджу* [2, № 23, 20 червня 2003 року].

Відомо, що метафора є одним з потужних інструментів мовленнєвого впливу з метою формування у цільовій аудиторії оцінного судження. А виявлені приклади доводять, що мета-

форичній моделі «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» властива негативна конотація.

Фрейм 2. «Абсурдне культивування патріотизму».

Структуру цього фрейму формують такі слоти: *кувати футболом патріотизм* [2, № 26, 7 липня 2006 року], *Путін пробуджує патріотизм* [2, № 9, 14 березня 2014 року], *російська пропаганда розбудила людей о четвертій ранку 22 червня <...> будили не самих росіян, а їхній «патріотизм»* [2, № 23, 23 червня 2015 року], *Путін захоплював патріотизм задовго до того, як окупував Крим* [2, № 2, 31 березня 2015 року], *Ми б і безкоштовно просували <...> патріотизм* [2, № 16–17, 15 травня 2015 року], *патріотизм справжній народився саме тут* [2, № 22, 9 червня 2006 року], *патріотизм культивується в Росії* [2, № 33, 1 вересня], *деякі моменти змусили патріотизм відійти в сторону* [2, № 32, 17 вересня 2014 року], *День міста в Тамбові відзначився надлишком патріотизму, від якого хіба що щелепи не звело* [2, № 22, 15 червня 2015 року], *патріотизм вилазить боком* [2, № 40, 17 жовтня 2003 року], *патріотизм вивергався і фонтанував* [2, № 22, 15 червня 2015 року], *слово «патріотизм» пройшло всі стадії розвитку та деградації* [2, № 8, 2 березня 2012 року], *розважливість перемогла патріотизм* [2, № 42, 15 жовтня 2004 року], *на зміну здоровому глузду мав прийти патріотизм* [2, № 25, 5 липня 2002 року], *патріотизм має різні обличчя: від шовіністичного до чорносопного* [2, № 26, 18 липня 2014 року], *патріотизм, втілений в небезпечному вигляді* [2, № 17, 20 травня 2014 року], *патріотизм, безупинно декларований і невпинно демонстрований* [2, № 49, 14 грудня 2001 року], *популярна історія у будь-якій країні покликана виховувати загальнодержавний патріотизм* [2, № 5, 12 лютого 2010 року], *споживчий патріотизм пішов на спад* [2, № 50, 26 грудня 2003 року].

Проаналізовані зразки дискурсу свідчать про те, що як кореляти метафоричної моделі «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» використано номінації, характерні для концепту ГРА: *ставка, показовість, монополія, патент, вовтузіння, спроба зіграти, маскується, ситуативність, перемагає, відійти в сторону, не конфліктує*.

Структуру аналізованої моделі «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» формують такі фрейми: «патріотизм – любов до країни», «патріотизм – найвища чеснота».

Фрейм 1. «Патріотизм – любов до країни».

Структуру цього фрейму формують такі слоти: *патріотизм і національну гордість закладають культура й освіта* [2, № 10, 17 березня 2006 року], *у багатьох із них говорить громадянська позиція та патріотизм* [2, № 1 7, 17 травня 2013 року], *патріотизм не конфліктує з естетикою і професіоналізмом* [2, № 43, 2 листопада 2001 року], *патріотизм і професіоналізм йдуть поруч* [2, № 47, 6 грудня 2002 року], *патріотизм, який виріс із гуманістичних ідей* [2, № 31, 18 серпня 2006 року], *патріотизм працює як вищий прояв мотивації* [2, № 24, 27 червня 2008 року], *виростає патріотизм <...> з потреби пам'ятати про кожного, хто зробив щось особливе для рідного краю* [2, № 22, 21 червня 2013 року], *монумент Незалежності повернув нашу історію <...> і розбудив у нас гордість і патріотизм* [2, № 24, 3 липня 2015 року], *патріотизм демпфірує мало не всі наявні соціальні проблеми* [2, № 10, 20 березня 2015 року], *урок розуміння патріотизму* [2, № 16, 26 квітня 2013 року], *поєднати патріотизм зі здоровим глуздом* [2, № 25, 4 липня 2008 року], *патріотизм вимірюється відчуттям обов'язку перед тими, хто відійшов у вічність, та відповідальності перед майбутніми поколіннями своїх земляків* [2, № 28, 6 серпня

2010 року], *патріотизм у них [зучулів] у крові* [2, № 50, 26 грудня 2003 року].

Виявлені приклади доводять, що метафоричній моделі «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» властива позитивна конотація.

Фрейм 2. «Патріотизм – найвища чеснота».

Структуру цього фрейму формують такі слоти: *гордість <...> переростає в патріотизм* [2, № 44, 14 листопада 2003 року], *його народів не позичати патріотизму* [2, № 2, 18 січня 2002 року], *переповнює патріотизм* [2, № 27, 18 липня 2008 року], *черпають у патріотизмі сили, натхнення багато народів і країн, як боязких, так і самовпевнених* [2, № 32, 3 вересня 2010 року], *почуття патріотизму <...> йде від самого серця* [2, № 28, 1 серпня 2008 року], *хвиля патріотизму повернула втрачений бойовий дух* [2, № 20, 6 червня 2014 року], *совість і справжній патріотизм вели його проти байдужості, хамства, скверни* [2, № 6, 18 лютого 2005 року], *переміг патріотизм, перемогла доля* [2, № 47, 4 грудня 2015 року], *сьогодні вночі наші «кіборги» в донецькому аеропорту демонструють патріотизм* [2, № 1, 16 січня 2015 року], *патріотизм не виключає благородства. Навпаки – захоплює рух до високих моральних стандартів* [2, № 39, 23 жовтня 2014 року], *молодь просто охопив патріотизм <...> зараз нарешті формується єдина нація* [2, № 5, 2 жовтня 2014 року], *патріотизм як найвища суспільна чеснота* [2, № 18, 11 травня 2007 року], *в основі екслібрисів лежить високий патріотизм* [2, № 9, 7 березня 2007 року], *справжній патріотизм – невтомне лікування національних недоліків – іноді без наркозу* [2, № 3, 28 січня 2005 року], *ви передавайте малювати разом із молоком свій патріотизм* [2, № 48, 26 листопада 2004 року], *патріотизм <...> в добу тяжких випробувань зливався в одне спільне почуття* [2, № 2, 16 січня 2004 року].

Проаналізовані тексти газети «Дзеркало тижня» свідчать про те, що як кореляти метафоричної моделі «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» використано номінації, характерні для концепту ЛЮБОВ: *не конфліктує, не суперечить, йдуть поруч, зігріває, потреба пам'ятати, йде від серця, черпати сили, злився в спільне почуття*. Художні засоби на позначення різних видів відчуттів є одночасно важливими компонентами метафоричних висловлювань, ілюструючи таке ментальне розуміння та сприйняття реальності, яке усвідомлюється надто образно та емоційно, бо написане з упровадженням ефекту семантичного зсуву з мовними одиницями чуттєвої сфери.

Виявлено, що оновлення семантичного змісту концепту ПАТРІОТИЗМ, побудованого на звуковому та зоровому сприйнятті, відбувається через нову сполучуваність смислів, слів, а отже, через розширення контексту. Метафоричність концептуальних моделей є метафоричною узагальненістю – результатом взаємодії тропів (метафора, порівняння, метонімія, епітети тощо). У мові текстів газети «Дзеркало тижня», наприклад, помітне тяжіння до використання звукових та зорових образів, що виражається персоніфікацією (*Як «патріоти» ньеньку доїдають, патріотизм справжній народився саме тут*), метафорою (*в окопах патріотизму, хвиля патріотизму, урок розуміння патріотизму*), одоративними та емотивними епітетами (*квасний патріотизм, шовіністичний патріотизм, високий патріотизм*), порівнянням (*спортивний костюм, празнична одежина*).

Домени, що охоплюють концепти на позначення зовнішніх характеристик, а також інтелектуальних процесів, явищ, почуттів та емоцій, представлені значно меншою кількістю концептів-корелятивів для обох метафоричних моделей. Значною

кількістю концептів-корелятивів репрезентовані домени, які охоплюють концепти на позначення акціональних характеристик. Як свідчать наведені дані, найбільш виразною характеристикою патріотизму є здатність діяти. Так, під час персоніфікації спостерігаємо звернення до таких видів діяльності, як, зокрема, пересування у просторі (*іде поруч, відійти в сторону*), рух (*вивергався і фонтанував, виріс, працює*), побудова стосунків (*не конфліктує, не суперечить, чепає сили*).

Висновки. Структуру метафоричної моделі «ПАТРІОТИЗМ – ГРА» формують фрейми «патріотизм – показова іграшка» і «абсурдне культивування патріотизму». Структуру моделі «ПАТРІОТИЗМ – ЛЮБОВ» формують фрейми «патріотизм – любов до країни» і «патріотизм – найвища чеснота». Використовуючи в дискурсі метафоричну модель замість прямої номінації, автор спрямовує думку реципієнта в заданому напрямку, робить спробу нав'язати свою систему оцінок і поглядів. У нашому дослідженні ми виявили, що у мові газети «Дзеркало тижня» більш продуктивною складовою концепту *ПАТРІОТИЗМ* є метафорична модель «ПАТРІОТИЗМ – ГРА». Основою когнітивно-аналогічних операцій найчастіше стають терміни, транспоновані з понятійної сфери концепту *ГРА*, що є одним з яскравих та дієвих інструментів створення негативного потенціалу в процесі метафоричного моделювання концепту *ПАТРІОТИЗМ* у сучасній мовній картині світу: показовість, маніпулювання.

Література:

1. Арутюнова Н. Метафора и дискурс / Н. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Дзеркало тижня : суспільно-політичний тижневик / ред. В. Мостовий. – К., 2000 – 2016.

3. Коляденко О. Когнітивна метафора як засіб об'єктивації концепту «страх» у творах М. Коцюбинського / О. Коляденко // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 39–46.
4. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія : наук. вид. / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1985. – 242 p.

Маркова О. И. Метафорические модели «ПАТРИОТИЗМ – ИГРА» и «ПАТРИОТИЗМ – ЛЮБОВЬ» как средства формирования концепта ПАТРИОТИЗМ

Аннотация. Статья посвящена концептуальному анализу метафорических моделей «ПАТРИОТИЗМ – ИГРА» и «ПАТРИОТИЗМ – ЛЮБОВЬ». На основании анализа текстов всеукраинской газеты «Дзеркало тижня» рассмотрена фреймово-слотовая организация метафорических моделей. Особое внимание обращено на негативный потенциал метафорической модели «ПАТРИОТИЗМ – ИГРА».

Ключевые слова: метафорическая модель, патриотизм, концепт, фрейм, слот.

Markova O. Metaphorical models «PATRIOTISM IS GAME» and «PATRIOTISM IS LOVE» as a means of formation of the concept PATRIOTISM

Summary. The article deals with the analysis of metaphor models «PATRIOTISM IS GAME» and «PATRIOTISM IS LOVE». The frame-slot structure of metaphor model based on the analysis of texts of Ukrainian newspaper “Dzerkalo tyzhnya”. Negative potential of metaphor model «PATRIOTISM IS GAME» is paid much attention.

Key words: metaphorical model, concept, patriotism, frame, slot.